

Pr. conf. dr. Marian Vâlcu,
Facultatea de Teologie și Științele Educației,
Universitatea „Valahia“ din Târgoviște

PERSONALITĂȚI ECLESIASTICE ȘI DE STAT ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ, LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA

***Abstract:** For the Romanian Country, the XVIth century is a time of a great contradiction: attempts to regain or maintain the independence of the country (politically) and a national cultural revival (spiritually). Political personalities (the rulers Radu the Great and Neagoe Basarab), spiritual personalities (the Holy Hierarch Niphon, former patriarch of Constantinople) and cultural personalities (monk Macarius) were active during this period in both directions. This study proposes a blueprint of the life and work of these religious and state figures that maintained the cultural life and supported Romanian dignity on this land, in the unsettled XVIth century.*

***Keywords:** ruler, metropolitan, monastery, printings, cultural life.*

Secolul al XVI-lea reprezintă, pentru Țara Românească, o perioadă deosebit de importantă și semnificativă. Dacă sub aspect politic se pot observa o serie de mișcări de rezistență împotriva turcilor, având drept scop recâștigarea și menținerea independenței țării, mișcări conduse de domnitori români cu dragoste de țară, pe tărâm religios-cultural, același secol XVI, cel puțin în prima jumătate, poartă amprenta unei renașteri spirituale și culturale deopotrivă, mișcare la care o contribuție remarcabilă o au câteva personalități marcante ale acestei epoci; ne referim aici, desigur, la Radu cel Mare (1495-1508), Nifon al II-lea, patriarhul Constantinopolului, tipograful și mai apoi, așa cum afirmă unii istorici, mitropolitul Macarie și, nu în ultimul rând, voievodul Neagoe Basarab (1512-1521).

Problemele care caracterizau viața bisericească în Țara Românească erau diferite și destul de evidente. Primii ani ai acestui secol, sub aspect religios, reprezintă o perioadă în care Biserica din Țara Românească era dezorganizată, fapt determinat, evident, de instabilitatea politică din acea vreme, în care domniile se schimbau destul de des, realitate care, pe cale de consecință, atrăgea după sine și scoaterea din scaunul vlădicesc a mitropoliților. Aceștia, angajați fiind în viața religioasă, dar și politico-socială a țării, erau suspectați de partizanat și lipsă de loialitate față de noua stăpânire, la care uneori se adăuga și dezacordul față de politica domnitorului, din care pricină erau îndepărtați de la conducerea treburilor bisericești.

În acest context, într-o epocă în care majoritatea guvernărilor nu depășeau doi-trei ani (existând cazuri în care ele au durat doar câteva luni, săptămâni sau chiar zile¹), iar cele care s-au apropiat de un deceniu au fost puține la număr, la sfârșitul secolului al XV-lea vine pe scaunul domnesc al Țării Românești voievodul Radu al IV-lea.

Intrat în istorie cu supranumele de „cel Mare” datorită meritelor sale deosebite dovedite mai pe toate planurile, Radu Voievod (al patrulea domnitor, din dinastia Basarabilor, ce a purtat acest nume) a domnit între anii 1495 (după 8 septembrie) și 1508 (după 23 aprilie)². Radu cel Mare era fiul lui Vlad Călugărul (și al primei soții a acestuia, doamna Smaranda)³, care, la rându-i, fiind fiu natural al lui Vlad Dracul (și, deci, frate vitreg cu Vlad Țepeș), făcea ca el să aibă o descendență ilustră, numărându-se printre strănepoții vestitului Mircea cel Bătrân.

Originea-i princiară i-a dat posibilitatea să se bucure de o educație aleasă. Înzestrat cu calități intelectuale de excepție, Radu cel Mare dobândește vaste cunoștințe, ce-i vor fi de un real folos atunci când va ajunge la cârma țării. Intuindu-i priceperea, tatăl său, voievodul Vlad

1. Pentru lămuriri a se vedea Mihai Oproiu, Eduardt Samoilă, *33 de domni și voievozi de Târgoviște*, Ed. Transversal, București, 2009.

2. Constantin Rezachevici, *Enciclopedia domnilor români. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, vol. I (secolele XIV-XVI)*, București, 2001, p. 802.

3. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1975, p. 902.

Călugărul, și-l va asocia la domnie, încă din anul 1492⁴, act care în epocă echivala cu desemnarea ca succesor la tron.

După moartea părintelui său, Radu cel Mare devine domn cu drepturi depline și, datorită experienței dobândite în cei trei ani cât a fost asociat la domnie, reușește să asigure continuitatea vieții politice interne a statului muntean.

Domnia sa a început, se pare, imediat după 8 septembrie 1495, dată la care cancelaria domnească din Târgoviște a emis, din porunca lui Vlad Călugărul, ultimul document, ce s-a păstrat până astăzi, din timpul guvernării acestuia. Existența unor însemnări în registrele orașului Sibiu, referitoare la unele sume alocate între 15 septembrie și 15 octombrie 1495, cu ocazia trimerii unui agent diplomatic „pe lângă noul voievod”⁵ în Țara Românească, constituie o dovadă în plus că Radu cel Mare urcase pe tron înainte de această perioadă, fapt dovedit și de existența în arhivele Brașovului a unui document prin care Radu cel Mare informa căpeteniile sașilor brașoveni, încă dinainte de 29 noiembrie 1495, „despre steagul și pacea ce mi-a dat împăratul domniei mele de la Poartă, ca să-mi aducă”⁶.

Numărul impresionant de hrisoave de danie (peste o sută), emise în timpul domniei lui⁷, demonstrează o intensă activitate a cancelariei domnești, iar conținutul lor relevă faptul că avem de-a face cu un voievod de excepție, care călătorea în permanență prin țară, pentru a judeca litigiile apărute între supușii săi și a controla personal modul în care slujbașii stăpânirii își îndeplineau responsabilitățile pe care le aveau.

Voievodului Radu i s-a atribuit apelativul de „cel Mare”, un apelativ ce nu apare foarte des la domnitorii noștri, nefiindu-i acordat de ostentitorii cancelariei domnești sau de cronicari, care l-au numit Radu Voievod sau „cel Bun”⁸. Însă, pentru folosul și valoarea faptelor sale,

4. Octavian Iliescu, *Domni asociați în Țările Române în secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, II (1951), nr. 1, București, p. 41.

5. Alexandru Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare, 1495-1508*, în „Lui Ion Bianu amintire”, București, 1916, p. 192, nota 1.

6. Grigore G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603)*, București, 1931, p. 206-207.

7. Radu Ștefan Ciobanu, *Radu cel Mare*, în „Magazin istoric”, 1989, nr. 3, p. 12-13.

8. Monahia Eufrasia Poiană, *Mănăstirea Dealu, 475 de ani de la sfințire – 1501 – decembrie – 1976*, în „Glasul Bisericii”, XXXV (1976), nr. 9-12, p. 976 ș. u.

i-a fost atribuit pentru posteritate numele de Radu cel Mare. Într-adevăr, în Hronicul... lui Gh. Șincai (1754-1816), întâlnim preluată ideea că Radu a „îndreptat lucrurile beserecesci în Valahia și pentru aceea să numesce Radul cel Mare”⁹. Acest supranume de „cel Mare” nu este întâlnit în Viața Sfântului Nifon, dar se află prezent în Letopisețul cantacuzinesc, ceea ce demonstrează, cumva, că a fost acceptat ulterior de istorici.

Interesant este faptul că apelativul „cel Mare” nu a fost determinat de anume fapte de vitejie în lupte sau biruințe în războaie, așa cum se obișnuia în acele timpuri, întrucât sub raport militar Radu cel Mare nu s-a remarcat în mod deosebit, neputând fi comparat, sub acest aspect, cu Mircea „cel Mare și Bun”, Ștefan cel Mare și Sfânt sau cu Mihai Viteazul. În schimb, Radu cel Mare a avut aplecare spre cele religioase și culturale, ferindu-se pe cât s-a putut de dușmănia cu cei puternici. Astfel, el s-a dovedit a fi un domnitor iubitor de pace, având convingerea că aceasta este izvorul tuturor mulțumirilor. Din această pricină a avut parte de o domnie relativ lungă, pentru acele tulburate vremuri, iar caracterizarea ce i-a fost făcută în Istoria românilor este cât se poate de grăitoare: „N-a purtat războaie, a dorit pacea și s-a ocupat îndeosebi de treburile bisericești și culturale... a ținut la cele dumnezeiești. Biserica n-a avut mulți apărători și sprijinitori ca el”¹⁰.

Nicolae Iorga afirma că voievodului Radu i s-a spus „cel Mare”, nu pentru spiritul său războinic, căci era o fire pașnică, ci din pricina „caracterului strălucit al stăpânirii sale, din cauza donațiilor pe care le-a făcut mănăstirilor din Răsărit, ajungând să fie cunoscut de la Ierusalim până la Muntele Athos”¹¹.

Radu cel Mare a fost preocupat în mod deosebit, de creșterea prestigiului Bisericii, având convingerea că prin Biserică se poate lucra primenirea morală și îndreptarea lucrurilor nerânduite ale unui neam. De aceea, el îl aduce în țară pe Nifon, fostul patriarh al Constantinopolului, cu sprijinul căruia începe reorganizarea Bisericii ro-

9. Gheorghe Șincai, *Chronica Românilor și a mai multor neamuri*, tomul II, Tipografia Academiei Române, București, 1886, p. 138.

10. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Ed. All, București, 2000, p. 92, 94.

11. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 130.

mânești, cerându-i acestuia: „Să ne îndreptezi și să ne înveți legea lui Dumnezeu și să fii tată și păstor mie și tuturor oamenilor și solitoriu la Dumnezeu”¹². Sosit în Țara Românească, Nifon patriarhul începe a „tocmi toate obiceiurile pre pravila și pre așezământul Sfinților Apostoli... Și-i învăța pe toți den Scriptură. Și-i adăpa pe toți cu apa milei, credinței celei adevărate”, întemeind și două episcopii, la Râmnic și la Buzău, rânduind episcopi pentru fiecare.¹³

Este de presupus că Radu cel Mare, dorind un serios proces de renaștere spirituală a neamului său, se va fi gândit să pună la dispoziția marelui patriarh Nifon și mijloacele necesare pentru realizarea lui. Spirit renașcentist și european, Radu cel Mare avea convingerea că, prin carte tipărită, acest demers al său se putea îndeplini mai ușor. Chiar dacă patriarhul Nifon părăsește Țara Românească după numai doi ani de la sosirea în țară (1505), Radu cel Mare nu renunță la dorința sa de a avea carte tipărită și, în consecință, inițiază organizarea unei tipografii la Târgoviște, un rol important în organizarea acestei tipografii revenindu-i ieromonahului tipograf Macarie, sosit în Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea, despre care vom face câteva aprecieri puțin mai departe. Lui Radu cel Mare i se datorează prima carte tipărită pe pământul românesc, *Liturghierul*, la care a ostentat tipograful Macarie, așa cum aflăm în epilogul cărții, fapt care nu înseamnă puțin pentru a ne face o idee despre statura culturală și spirituală a voievodului: „Începutu-s-a această sfântă carte ce se numește Liturghie, din porunca Domnului Io Radu Voievod, lui să-i fie veșnică pomenirea”¹⁴.

Cât privește latura ctitoricească a lui Radu cel Mare, cei mai mulți îl cunosc drept ctitor al Mănăstirii Dealu, însă de numele lui se leagă, deopotrivă, ridicarea de biserici noi și, în egală măsură, înzestrarea ce-

12. Pr. prof. Gheorghe I. Moiescu, *Viața Sfântului Nifon, Patriarhul Țarigradului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVI (1958), nr. 9, p. 865.

13. Mitropolitul Tit Simeleu, *Viața și traiul Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului*, București, 1937, p. 8-9.

14. *Liturghierul*, tipărit de Macarie ieromonahul, p. 255-256, în volumul omagial „Liturghierul lui Macarie”, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1961; a se vedea și traducerea textului Liturghierului lui Macarie făcută de pr. prof. dr. Alexandru Stan în vol. *Liturghierul lui Macarie, 1508-2008, Studii introductive și traducere*, Târgoviște, 2008, p. 159.

lor deja existente cu cele necesare lucrării lor. Astfel, el este considerat ca și ctitor al Mănăstirii Govora, împreună cu tatăl său, Vlad Călugărul, Radu fiind pictat în tabloul votiv împreună cu soția sa, doamna Cătălina. Tot el finalizează ridicarea Mănăstirii Glavacioc, începută de Vlad Călugărul, după moartea acestuia. În anul 1501, după cum arată pisania de deasupra ușii de la intrare, Radu cel Mare împreună cu rudenia sa „*marele pârcălab jupan Gherghina*” ctitorește biserica Lopușnia din Serbia, regiunea Craina, între Valea Moravei și a Timocului.¹⁵ Pisania bisericii Mănăstirii Tismana îl menționează pe Radu cel Mare, ca cel ce s-a preocupat de refacerea acestei biserici ridicate de Sfântul Nicodim și tot de numele lui se leagă ctitorirea bisericii Episcopiei Buzăului, distrusă de cutremurul din 1628, refăcută de Matei Basarab în anul 1649, precum și ridicarea bisericii Albă din Târgoviște, zisă „a sârbilor”, care pe parcursul anilor va suporta numeroase prefaceri.

Alte biserici și mănăstiri au fost înzestrate de voievod cu numeroase dani: Snagov, Bistrița, Nucet, Cozia și altele, faptele sale de milostenie față de Biserică ajungând până la Athos sau Sinai, unde numele său se regăsește alături de cele ale altor voievozi români, ctitori și sprijinitori ai mănăstirilor athonite (Rusikon, Dochiariu, Hilandar, Cutlumuș etc.).

Însă, ctitoria sa de suflet rămâne Mănăstirea Dealu, „*asupra căreia a grămădit toată bogăția ce-i stătea la îndemână*”¹⁶, considerată ca fiind „*cea mai măreață din câte se zidiseră până atunci pe pământul Țării Românești*”¹⁷. Dorința voievodului Radu cel Mare a fost aceea de a clădi o necropolă pentru familia sa, aici la Mănăstirea Dealu fiind deja îngropați câțiva dintre înaintașii săi, pe de-o parte, iar pe de altă parte, în contextul în care, în Moldova, Ștefan cel Mare se remarcase ca un mare ctitor de biserici, iar în Țara Românească boierii țării, în special cei din familia Craioveștilor, ridicau în Oltenia Mănăstirea Bistrița și ocroteau alte locașuri sfinte, Radu voievod considera că, prin ctitorirea

15. G. Baș, *O biserică a lui Radu cel Mare în Serbia la Lopușnia*, în „Buletinul comisiunii monumentelor istorice”, IV (1911), p. 194-199.

16. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Ed. Ministerului de Culte, București, 1928, p. 119.

17. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1980, p. 360.

noului complex monahal de la Dealu, se va evidenția prestigiul de care trebuia să se bucure autoritatea domniei. Astfel, „*pe un deal, deasupra Târgoviștii și cursului Ialomiței, în mijlocul viilor domnești, el (Radu cel Mare, n.n.) înălță, înlocuind o veche bisericuță ce ființa încă din 1431, o strălucită clădire într-un stil nou, deosebit de al înaintașilor. Un pătrat de marmură albă, scumpă, adusă foarte de departe; două turnuri mari în față, deasupra pronaosului, un mai mare turn în fund; firide, în două rânduri, ca la bisericile lui Ștefan Vodă, și linii în relief, care le deosebesc, încingând biserica; toate săpate în piatră în locul discurilor de smalt obișnuite în Moldova; arabescuri de sculptură migăloasă, gingașă, pe linia frontonului rotunjit sus, precum și pe baza turnurilor, în sfârșit în jurul ferestrelor și pe cele două registre cu inscripție la dreapta și la stânga ușii de intrare, care se deschide în chiar peretele frontonului. Spirit răsăritean din minunatele biserici bizantine și bizantino-armenești, săpate ca o horbotă, și spirit apusean, venețian, spirit al Renașterii, cu liniile arhitectonice simple și armonioase, cu frumoase slove rotunde, întipăresc această biserică măreață cu un caracter particular¹⁸. Așa este descrisă Mănăstirea Dealu și așa poate să fie văzută până astăzi, un edificiu eclesiastic ce încântă ochiul și sufletul căutător de frumos, al pelerinului și, deopotrivă, al specialistului.*

Prin toate acestea Radu cel Mare și-a câștigat un loc binemeritat în istoria neamului românesc, un voievod care, chiar dacă șapte din cei doisprezece ani ai domniei a fost purtat într-o cvadrigă „*spre a împărți dreptatea din cel mai curat izvor al ei*” și care s-a făcut cunoscut mai ales prin evlavie, a reușit să conducă țara cu pricepere, a înălțat opere de arhitectură ca nicăieri altundeva în sud-estul Europei și a deschis drumul tiparului, fapte ce i-au adus aprecieri chiar și din partea sultanului Baiazid al II-lea care spunea despre el că „*a cârmuit Țara Românească cu osebita mulțumire a supușilor, cari, cu toată firea lor schimbătoare și nestatornică, nu s-au înstrăinat pentru slăbiciunea și pentru boala picioarelor de domnul lor: bun, drept, înțelept și destul de potrivit pentru cârmuire prin superioritatea lui de suflet¹⁹.*”

18. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 119-120.

19. Pentru amănunte a se vedea N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, note de curs, 1921-1922, p. 614.

O a doua personalitate care are un rol deosebit de important în ceea ce privește, în special, latura spirituală a începutului de secol XVI este Nifon al II-lea, Patriarhul Constantinopolului.

Acesta se născuse în Peloponez, între anii 1435-1440 primind numele de Nicolae, ca fiu al lui Manuil, zis și Harip, și al Mariei, care se trăgeau din neam ales, tatăl său fiind vătaf de copii la curtea lui Gheorghe Brancovici, iar mai apoi slujitor la curtea lui Toma Cantacuzino, voievodul Peloponezului.²⁰

După moartea tatălui său petrecută în anul 1439, Nicolae a fost trimis de mama sa să învețe carte cu un dascăl grec Eftimie. După o oarecare perioadă de timp în care *„repede a străbătut toată dăscălia cu înțelepciunea sa”*, tânărul Nicolae ucenicește într-ale învățaturii pe lângă alți călugări învățați, mai întâi alături de Ioasaf, apoi de schivnicul Antonie din cetatea Epidaur, care se pare că îl îmbracă în haină călugărească și îi dă numele de Nifon, iar în cele din urmă ajunge la Arta, unde trăia un vestit călugăr atonit pe nume Zaharia *„om sufletesc și plin de toate bunătățile știind carte grecească și slavonească”* care îl *„făcu călugăr desăvârșit”*²¹ și îl hirotonește diacon.

În anul 1466, după ce stă o vreme la curtea lui Scanderberg și unde este hirotonit preot, părăsește această cetate și merge în cetatea Ohridei, împreună cu Zaharia, iar din Ohrida, din porunca sultanului Mahomed, împreună cu arhiepiscopul Dorotei și alți preoți, pleacă în surghiun la Țarigrad, unde Zaharia se îmbolnăvește și moare la scurtă vreme.²²

Rămas singur la Constantinopol, ieromonahul Nifon merge la Athos, la Mănăstirea Cutlumuș, mai apoi la Mănăstirea Marea Lavră, unde zăbovește mai bine de un an, după care se stabilește la Mănăstirea Dionisiu pentru *„învățarea smereniei – la care mănăstire cu mare bucurie l-au primit și se plecă cu totul obiceiului și tocmelii mănăstirii și s-a făcut decât toți mai mic și toată poslușania (ascultarea) cu dragoste*

20. Pr. prof. Gheorghe I. Moiescu, *op. cit.*, p. 861-862.

21. *Ibidem*, p. 862.

22. Pr. prof. Ion Ionescu, *Viața și pătimirea Părintelui nostru Nifon, Patriarhul*, în vol. *„Sfinți români și apărători ai legii strămoșești”*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 339.

*o umplea, cât ieși în toate laturile lauda bunătăților lui*²³, „*desăvârșindu-și pregătirea în credință și cultură*”²⁴.

În anul 1483 credincioșii și clerul din Tesalonic socotesc potrivit ca pe scaunul mitropolitan să fie adus ieromonahul Nifon de la Dionisiu, în această calitate dobândind o binemeritată faimă în Biserica Răsăritului, încât soborul arhierilor întrunit la Constantinopol în anul 1486, după moartea patriarhului Simeon, îl alege patriarh ecumenic.

În scaunul de patriarh ecumenic nu rămâne decât doi ani, până în 1488, când, din porunca sultanului Baiazid al II-lea, este scos din scaun, revenind ca patriarh al Constantinopolului în anul 1496. Și de această dată șederea sa pe scaunul de patriarh ecumenic este scurtă, numai 2 ani și câteva luni, până pe 16 august 1498 când din pricina intrigilor este a doua oară exilat, de data aceasta la Adrianopol.

Aici rămâne până în anul 1503, când domnitorul Radu cel Mare al Țării Românești, aflat în drum spre Țarigrad pentru a duce haraciul cuvenit Înaltei Porți, auzind despre viața duhovnicească a patriarhului Nifon, ținu să îl cunoască și îl rugă să vină în Țara Românească pentru a reorganiza viața bisericească de aici. Patriarhul Nifon primește să vină în Țara Românească, fapt care se petrece, după toate probabilitățile, în anul 1503.

Ajuns în Țara Românească și observând starea de lucruri de aici, porcede degrabă la a pune în rânduială treburile bisericești. Pentru aceasta convoacă, probabil la Târgoviște, unde era reședința domnului, „*pre toți egumenii de la toate mănăstirile Țării Ungrovlahiei și tot clirosul Bisericii și făcu sobor mare de-npreună cu domnul și toți boierii, cu preoții și cu mirenii... Și tocmi toate obiceiurile pre pravila și pre așezământul Sfinților Apostoli. Deci hirotoni și doi episcopi și le deade și eparhie hotărâtă, care cât va birui; și învăță cum vor purta grijă și cum vor paște oile cele cuvântătoare carele sunt date și în seamă, ca să se înderepteze toată țara de la arhierii*”²⁵. Era, deci, un adevărat program de reorganizare a vieții bisericești din Țara Românească pe baza canoanelor și a vechilor rânduieli bisericești.

23. Mitropolitul Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 6.

24. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 122.

25. A se vedea Mitropolitul Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 8-9.

În timpul șederii sale în Țara Românească, patriarhul Nifon reconfirmă calitățile sale duhovnicești care îl făcuseră cunoscut în toată creștinătatea răsăriteană, ostentindu-se cu propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu, îndreptând cele de trebuință, adresând cuvânt de mustrare sau de îmbărbătare tuturor celor ce aveau nevoie.

Evlavia și smerenia desăvârșită a patriarhului Nifon sunt evidențiate pe deplin într-o altă împrejurare de care fac pomenire documentele vremii. Astfel, după ce patriarhul ecumenic Ioachim este scos de la cârmuirea Bisericii Răsăritului, clericii din Constantinopol propun sultanului ca pe scaunul patriarhal să fie readus patriarhul Nifon, care se afla în Țara Românească. Delegații patriarhiei vin în Țara Românească și aduc la cunoștința patriarhului Nifon această alegere a sa, însă Nifon refuză alegerea și scrie paretisis-ul, adică o scrisoare de renunțare la scaunul de patriarh.

O vreme, după sosirea patriarhului Nifon în Țara Românească, între ierarh și domnitor a existat o bună înțelegere. Între aceștia doi, în cele din urmă, se iscă un conflict relatat de biograful patriarhului Nifon, Gavriil Protul²⁶. Voievodul Radu cel Mare, folosindu-se de puterea pe care o avea, o căsătorește pe sora sa, domnița Caplea, cu un boier moldovean, Bogdan, care era căsătorit și avea soție și copii în Moldova, încălcând astfel canoanele și pravilele bisericesti. Aflând despre aceasta, patriarhul Nifon îl chemă la sine pe Bogdan, boierul din Moldova, și îi arată toată nelegiuirea, ba chiar, precum odinioară Sfântul Ioan Botezătorul, îl muștră pe voievod cu vorbe aspre, că a îngăduit o astfel de faptă, cu toate că știa că Bogdan era căsătorit.

Văzând această îndrăzneală, Radu cel Mare porunci tuturor ca Nifon să nu mai fie cinstit ca ierarh și întâistător al Bisericii muntene și îl izgoni de la curte.²⁷ Se retrage, se pare, undeva în Oltenia, unde tânărul Neagoe din neamul Basarabilor, se pare fiu duhovnicesc al patriarhului, îi poartă de grijă. După o încercare de împăcare, patriarhul Nifon alege să plece din țară în vara anului 1505, primind din partea voievodului multe daruri.

26. Pentru lămuriri a se vedea Gavriil Protul Sfetagorei, *Viața și traiul Sfinției Sale părintelui nostru Nifon*, București, 1888.

27. Pr. prof. Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 345.

Nifon patriarhul, după ce părăsește Țara Românească, merge la Muntele Athos, mai întâi la Mănăstirea Vatoped, unde stă mai bine de un an, după care se retrage la Mănăstirea Dionisiu, unde trece la cele veșnice pe 11 august 1508.

Nifon al II-lea, Patriarhul Constantinopolului, rămâne, indiscutabil, o personalitate remarcabilă în istoria Bisericii Ortodoxe în general și în istoria Bisericii Ortodoxe Române în special. Lui îi revine, așadar, meritul de a fi organizat (sau cel puțin de a fi inițiat un amplu program de organizare a Bisericii muntene), pe baze solide, viața bisericească din Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea, merite deosebite având în egală măsură atât Radu cel Mare, cât și Neagoe Basarab. Experiența sa organizatorică dobândită în timpul ocupării, în două rânduri, a scaunului patriarhal din Constantinopol, dar mai ales viața sa duhovnicească deosebită, pe care a dovedit-o prin asceză, smerenie, ascultare, rugăciune și dragoste către toți, l-au făcut cunoscut în toată creștinătatea răsăriteană, în Athos și iată pe pământ românesc.

Tot la acest început de secol XVI, o altă personalitate remarcabilă, sub aspect religios și cultural, legată oarecum atât de Radu cel Mare, cât și de Neagoe Basarab, este Macarie tipograful. Acesta era originar din Muntenegru, a învățat meșteșugul tiparului la Veneția, unde se pare că, în anul 1483, îl însoțește aici pe prințul muntenegrean Gheorghe Cernoievici²⁸. Acesta din urmă aduce o tipografie procurată de la Veneția, lucrată, se pare, în atelierul tipografului Andreas Toressani, unde învățase meșteșugul tiparului și Macarie²⁹, și o așază la Cetinie, în mănăstirea întemeiată aici de tatăl său, unde Macarie tipărește trei cărți, un *Octoih* în două părți (1493-1494), o *Psaltire* (1495) și un *Molitfelnic* (1493-1495).

În anul 1496 turcii cuceresc Muntenegru și, în această situație, tipografia de la Cetinie își încetează activitatea, iar Macarie și alți nobili sârbi sunt obligați să plece în exil la Veneția, opțiunea pentru Veneția fiind determinată și de legăturile comerciale deja existente, pe care sârbiile le aveau cu orașul dogilor, sau la nordul Dunării, în Țările Române.

28. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1980, p. 53-55.

29. Dan Dumitrescu, *Meșterul tiparelor*, în „Magazin istoric”, 1970, nr. 4, p. 29.

Pe la 1507, deci după plecarea patriarhului Nifon, Radu cel Mare preocupat pentru punerea în practică a demersului său referitor la cultura bisericească și literatura religioasă în Țara Românească, îi cheamă la curtea sa pe unii dintre acești nobili sârbi care deja luaseră contact cu mediul cultural european, dintre care îi amintim pe Maxim Brancovici, ajuns mai târziu mitropolit al Țării Românești, fiul ultimului despot independent al Serbiei, Ștefan Brancovici cel orb, Solomon Cernoievici, fiul principelui muntenegrean Gheorghe Cernoievici, printre aceștia numărându-se și ieromonahul tipograf Macarie.³⁰

Astfel, la Târgoviște ia ființă cea de-a treia officină chirilică europeană, după cea de la Cracovia (1491) și cea de la Cetinie (1493). Aici, la Târgoviște, meșterul tipograf Macarie tipărește trei cărți, un *Liturghier* (1508), un *Octoih* (1510) și un *Tetraevanghel* (1512), acestea împlinind cumva intenția voievodului și a clerului bisericesc de a realiza sub formă unitară cea mai mare și esențială parte a slujbelor bisericesti zilnice și de Duminică.

În ceea ce privește identificarea lui Macarie ieromonahul și tipograful din Țara Românească cu Macarie tipograful de la Cetinie, majoritatea cercetătorilor sunt de părere că este vorba despre una și aceeași persoană, spre această concluzie conducându-ne o serie de argumente: același nume și aceeași treaptă ierarhică bisericească menționate în epilogurile cărților tipărite, „*ieromonahul Macarie*”; aceeași postfață tipărită în *Octoihul* de la Cetinie din 1494 și în *Octoihul* și *Tetraevanghelul* tipărite în Țara Românească; pomenirea la rânduiala Proscomidiei, pe care o găsim în *Liturghierul* din 1508, a unor sfinți naționali sârbi (Sava, arhiepiscopul Serbiei, și Simion), ceea ce ne arată că Macarie era format în mediul sârbesc, la toate acestea adăugându-se și relațiile foarte strânse pe care acesta le avea cu familia Cernoievici după cum am arătat mai sus.³¹

30. Virgil Molin, Dan Simonescu, *Tipăriturile ieromonahului Macarie pentru Țara Românească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVI (1958), nr. 10-11, p. 1007-1008; pentru o altă opinie în legătură cu venirea în țară a lui Macarie a se vedea pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 443, 535.

31. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 535. Despre opinii potrivit cărora Macarie din Țara Românească nu poate fi identificat cu Macarie din Muntenegru, a se vedea P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei*

Sosit în Țara Românească, Macarie se instalează la Mănăstirea Dealu unde, ajutat de unii călugări români, a lucrat în lemn literele și tiparele pentru frontispicii și inițiale după modele slavo-române necesare tiparului, cunoscut fiind faptul că sculptura în lemn a reprezentat un capitol important din arta noastră veche.³²

Dincolo de controversele legate de locul unde au fost tipărite cele trei cărți macariene³³, subscriem ipotezei potrivit căreia tipografia în care au fost tipărite cele trei cărți ale lui Macarie a fost așezată în orașul Târgoviște, fapt sugerat de așezarea stemei Țării Românești în frontispiciile cărților³⁴, sau mai probabil Mănăstirea Dealu, ctitoria lui Radu cel Mare, mănăstirea oferind spațiul necesar organizării tipografiei, pe de o parte, iar pe de altă parte, aici existau ateliere de meșteșuguri fine și se aflau călugări cunoscători de carte slavonă, care îl puteau ajuta pe Macarie la realizarea slovelor, a frontispiciilor, cum am afirmat mai sus, sau la realizarea corecturii textului religios.³⁵

Prima carte tipărită de Macarie ieromonahul și tipograful este *Liturghierul (1508)*, carte începută în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495 – aprilie, 1508) probabil în anul 1506 sau 1507 și isprăvită în timpul domniei lui Mihnea cel Rău (aprilie, 1508 – octombrie, 1509) la 10 noiembrie 1508, după cum aflăm din epilogul cărții: „*Începutu-s-a această sfântă carte ce se numește Liturghier, din porunca Domnului Io Radu Voievod, lui să-i fie veșnică pomenirea. Și s-a săvârșit această carte la porunca celui întru Hristos Dumnezeu, binecredinciosul și de Dumnezeu păzitul și prea luminatului Domn Io Mihnea Marele Voievod a toată țara Ungro-Vlahiei și al Podunaviei, fiul marelui Io Vlad Voievod, în pri-*

în Țările Române, prefață în volumul omagial „Liturghierul lui Macarie”, ed. cit., p. XLIII.

32. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 536.

33. Al. Odobescu, *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, în „Revista Română”, (1861), nr. 1, p. 819; Virgil Molin, Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 1017 ș.u.; A se vedea și Virgil Molin, *Tipăriturile lui Macarie*, în „Prima sesiune științifică a Academiei R. P. R.”, București, 1957, p. 264-266; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 129; cf. Barbu Teodorescu, *Prima tipografie a Țării Românești, (Macarie 1508-1512)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVI (1958), nr. 10-11, p. 1002.

34. Mihai Oproiu, Constantin Manolescu, *Târgoviște între legendă și istorie*, Ed. Transversal, Târgoviște, 2006, p. 64.

35. P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508)...*, p. LIII.

*mul an al domniei sale, ostenindu-se cu aceasta smeritul monah și preot Macarie. La leat 7016 (1508), crugul soarelui 16, al lunii 5, indictionul 11, luna lui Noemvrie, 10 zile*³⁶.

Trebuie să spunem că, dincolo de faptul că *Liturghierul* este prima carte tipărită pe pământ românesc, ea este și prima ediție tipărită a *Liturghierului* slavon cunoscută până acum. Așadar, în Țara Românească apare cea dintâi ediție tipărită a uneia dintre cele mai importante cărți de cult ortodoxe, din inițiativa și cu purtarea de grijă a doi voievozi români menționați în epilogul *Liturghierului*, după cum am văzut mai sus, Radu cel Mare și Mihnea Voievod. De asemenea, trebuie să evidențiem faptul că *Liturghierul* ortodox de limbă slavă, cel al lui Macarie, vede lumina tiparului înaintea celui de limbă greacă care apare în 1526 la Veneția și, de asemenea, în același an, la Roma.

Cea de-a doua carte tipărită de Macarie la Târgoviște este *Octoiul* ieșită de sub tipar la 26 august 1510 în timpul domniei lui Vlad cel Tânăr, cunoscut și sub numele de Vlăduț (1510-1512), după cum o arată epilogul tipăriturii: „...eu, întru Hristos Dumnezeu binecredincios și de Dumnezeu păzit și domn autocrat Io[an] Vlad mare voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei și Podunaviei... am râvnit cu îndemnul Sfântului Duh și cu dragoste pentru dumnezeieștile și sfintele biserici și am scris această carte mântuitoare de suflet, Osmoglasnic, pentru împlinirea slăvirii Dumnezeirii de trei ori strălucitoare, venerată în unitate... Din porunca domnului Io[an] Vlad mare voievod, eu robul lui Hristos, ieromonahul Macarie, am trudit la aceasta și am terminat aceste cărți, în anul 7018 [1510], crugul soarelui 18, al lunii 7, indictionul 12, luna august, ziua 26”³⁷.

Acest *Octoih* tipărit de Macarie este unul interesant și inedit, deoarece el nu este un *Octoih Mare*, carte care cuprinde cântările Vecerniei și ale Utreniei pe cele opt glasuri bisericești, pentru fiecare zi din săptămână, și nu este nici un *Octoih Mic*, carte care cuprinde cântările

36. *Liturghierul*, tipărit de Macarie ieromonahul, p. 255-256; a se vedea și traducerea textului *Liturghierului* lui Macarie făcută de pr. prof. dr. Alexandru Stan, *op. cit.*, p. 159.

37. Acad. Gheorghe Mihăilă, *Epilogurile celor trei cărți tipărite de ieromonahul Macarie (1508-1512)*, în vol. „*Liturghierul* lui Macarie 1508-2008, studii introductive și traducere”, Târgoviște, 2008, p. 182.

Vecerniei și Utreniei pe cele opt glasuri bisericești, numai pentru zilele de sâmbătă și duminică, ci este un *Octoih* mixt, cuprinzând cântările slujbelor menționate mai sus pentru toate zilele din săptămână pentru glasul 1 și cântările aceluiași slujbe pentru zilele de sâmbătă și duminică, pentru glasurile 2-8.³⁸

Acest *Octoih* de la 1510 are 200 de file cuprinse în 25 de caiete, textul pe fiecare pagină desfășurându-se pe 22 de rânduri. În comparație cu *Liturghierul*, *Octoihul* are numai trei frontispicii, ornamentația este mai săracă, atât față de *Liturghier*, cât și față de *Tetraevanghelul* tipărit doi ani mai târziu, simțindu-se lipsa inițialelor ornate, pentru *Octoihul* muntean Macarie folosind, după toate probabilitățile, un manuscris autohton, cu „*totul nou și deosebit, atât ca și conținut, cât și ca ornamentație grafică*”³⁹.

În fine, cea de-a treia carte macariană tipărită la Târgoviște, *Tetraevanghelul* iese de sub tipar la 25 iunie 1512, în primul an de domnie al lui Neagoe Basarab, așa cum se poate observa în epilogul cărții, epilog care este aproape identic cu cel al *Octoihului*: „...eu, întru Hristos Dumnezeu binecredincios și de Dumnezeu păzit și domn autocrat Io[an] Basaraba, mare voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei și Podunaviei... am râvnit cu îndemnul Sfântului Duh și cu dragoste pentru dumnezeieștile și sfintele biserici și am scris această carte mântuitoare de suflet, *Tetraevanghelul*... Din porunca domnului Io[an] Basaraba mare voievod, eu robul lui Hristos, ieromonahul Macarie, am trudit la aceasta și am terminat aceste cărți, în anul 7020 [1512], crugul soarelui 20, al lunii 9, indictionul 14, luna iunie, ziua 25”⁴⁰.

Tetraevanghelul cuprinde cele patru Evanghelii, rânduite în ordinea lor canonică, Matei, Marcu, Luca și Ioan, pe marginea pericopelor putând fi observate mențiuni pentru ca preoții să știe ce pericopă evanghelică să citească în fiecare duminică și sărbătoare. De asemenea, trebuie să spunem că *Tetraevanghelul* tipărit de Macarie este prima tipăritură de acest gen și s-a bucurat de o largă circulație în spațiul Bisericilor Ortodoxe care foloseau în cultul lor limba slavă, el fiind fo-

38. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 537; a se vedea și P. P. Panaitescu, *Octoihul lui Macarie (1510)*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, LVII (1939), p. 525-550.

39. Virgil Molin, Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 1010.

40. Acad. Gheorghe Mihăilă, *op. cit.*, p. 184.

losit drept model pentru edițiile ulterioare ale acestei cărți, așa încât se poate spune că „în tot spațiul sud-est european, cu excepția *Tetraevanghelului tipărit de ieromonahul Lavrentie în București, în tot cursul secolului al XVI-lea nu s-a editat nici un Tetraevanghel slavon în care să nu fie evidentă influența lui Macarie*”⁴¹.

Anul 1512 înseamnă încetarea activității tipografiei conduse de ieromonahul Macarie. Majoritatea cercetătorilor sunt de părere că ieromonahul Macarie este ridicat în scaunul de mitropolit al Țării Românești⁴² în locul lui Maxim Brancovici, compatriotul său. Acest fapt se va fi petrecut în vara sau toamna anului 1512 din dorința lui Neagoe Basarab, el însuși iubitor de carte și de cultură, de a avea în fruntea Bisericii din Țara Românească un ierarh cu preocupări culturale, cu atât mai mult cu cât și ierarhii de dinaintea lui Macarie, Nifon al II-lea și Maxim Brancovici, au fost oameni de carte. Prezența lui Macarie pe scaunul mitropoliei din Țara Românească este consemnată de Gavriil Protul în viața Sfântului Nifon, atunci când face referire la evenimentul sfințirii Mănăstirii Curtea de Argeș la 15 august 1517, Macarie mitropolitul fiind amintit alături de alți arhieri, egumeni și preoți care au alcătuit soborul de la Argeș, în fruntea căruia se afla patriarhul Teolipt al Constantinopolului. Numele mitropolitului Macarie este pomenit și în pisania catedralei mitropolitane din Târgoviște, ctitorită de Neagoe Basarab, sfințită de mitropolit la 17 mai 1520⁴³.

Prețuirea de care s-a bucurat mitropolitul Macarie din partea voievodului Neagoe Basarab este arătată și de faptul că mitropolitului îi sunt adresate cuvinte de laudă din partea voievodului, în lucrarea sa *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*: „Din harul lui Dumnezeu, părinte bun și învățător și în fața noastră mult iubit, pe tine te-a ales Dumnezeu părinte și te-a așezat înaintea noastră ca lumina soarelui, să ne arăți lumina dumnezeiască, tu, vlădică, chir Macarie...”⁴⁴.

41. Agnes Erich, Mihai Oproiu, *Cultura medievală târgovișteană*, Ed. Transversal, Târgoviște, 2008, p. 59-61.

42. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 135-136.

43. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 445.

44. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție facsimilată după unicul manuscris păstrat, transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, Ed. Roza Vânturilor, București, 1996, p. 265-267.

Programul de reorganizare a Bisericii muntene inițiat de patriarhul Nifon a fost continuat în parte de mitropolitul Maxim Brancovici. Din pricina timpului scurt avut la dispoziție, acesta nu a putut să rezolve prea multe din problemele existente, scaunul mitropolitan cunoscând și o vacantare timp de patru ani până să fie ocupat de Macarie, ceea ce a făcut ca în aceste împrejurări noul mitropolit să aibă multe de rânduit în viața Bisericii, la aceasta adăugându-se și grija pentru ridicarea Mănăstirii de la Curtea de Argeș, a catedralei mitropolitane de la Târgoviște, ca și mutarea scaunului Mitropoliei de la Argeș în capitala țării. Este de presupus că în timpul activității sale ca tipograf, Macarie nu va fi putut să își formeze ucenici care să îi ducă mai departe meșteșugul, ceea ce a făcut ca activitatea tipografică de la Târgoviște să fie întreruptă, Macarie, ajuns mitropolit, îndreptându-și atenția mai mult spre problemele organizatorice și administrativ-gospodărești ale Bisericii din Țara Românească. Mitropolitul Macarie și-ar fi încheiat păstorirea cam în aceeași vreme cu Neagoe Basarab, în jurul anului 1521.⁴⁵

După trecerea la Domnul a lui Radu cel Mare, vreme de patru ani viața politică din Țara Românească este caracterizată de instabilitate, pe tronul țării ajung dregători neiuibitori de dreptate, mai întâi Mihnea Vodă, fiul lui Dracea armașul, care în scurt timp ajunge în conflict cu boierii, ucigându-i pe mulți dintre ei și confiscându-le averile, căutând să-l ucidă și pe Neagoe Basarab care scapă fugind peste Dunăre, iar mai apoi, cu sprijinul turcilor și al lui Neagoe Basarab, ajunge pe scaunul voievodal de la Târgoviște Vlad Vodă cel Tânăr (Vlăduț), fratele lui Radu cel Mare, care pentru început a dovedit aplecare spre nevoile țării. Însă, nu după mult timp, Vlad Vodă caută să-l ucidă pe Neagoe în care vedea un pretendent la tron și pe toți cei din neamul Basarabilor, și, încă o dată, Neagoe scapă cu viață trecând Dunărea, cerând ajutorul lui Mehmet Pașa. Ajutat de Mehmet Pașa, Neagoe câștigă lupta cu Vlad, acesta din urmă fiind ucis, spun cronicile, chiar de Mehmet. În cele din urmă, „*plecându-se glasului noroadelor*“, la 23 ianuarie 1512, Neagoe Basarab ajunge voievod al Țării Românești.⁴⁶

45. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 446.

46. A se vedea pr. prof. Gheorghe I. Moisescu, *op. cit.*, p. 868-869.

Neagoe Basarab, fiul lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș), a domnit între 23 ianuarie 1512 – 15 septembrie 1521. Odată cu domnia lui, începe o nouă etapă pentru istoria Țârgoviștei și a Țării Românești. Domnia lui Neagoe Basarab a însemnat pentru Țara Românească o perioadă de un oarecare echilibru social-politic. Domnul și-a putut îndrepta atenția spre opera de organizare internă a țării, continuând în această privință cele mai bune tradiții ale voievozilor de dinaintea sa. Astfel, în domeniul economic, administrativ, cultural și politic, el a luat măsuri care au făcut ca progresul din acea vreme să nu fie străin Țării Românești; s-a străduit și a reușit, în parte, să redea țării strălucirea ei de odinioară, reușind să o aducă, prin excepționalul său tact diplomatic, în rândul statelor europene care puteau însemna ceva sub aspect politic și cultural în acea vreme.

În timpul domniei lui, Țara Românească a devenit, într-adevăr, un centru al lumii ortodoxe și un important focar cultural de tradiție bizantină, ceea ce i-a făcut pe istorici să îl numească „*monarhul bizantin*”⁴⁷ sau „*domn cu apucături împărătești... domn cu atâta dor de frumusețe, cum nu mai avusesem altul înainte de dânsul*”⁴⁸. Pe fresca de la Snagov, Neagoe este înfățișat cu vulturul bizantin de aur cu două capete, cusut pe hainele lui de brocart roșu. După modelul împăraților bizantini, Neagoe a scris *Învățăturile*, destinate fiului său Teodosie, nume care amintește de cel al împăratului bizantin Teodosie cel Mare.

Neagoe Basarab este cel căruia i se datorează ridicarea bisericii Curtea de Argeș, o biserică fără pereche în acea vreme, pe care un panegirist al vremii (Gavriil Protul) găsea de cuviință să o compare cu Sfânta Sofia constantinopolitană, la sfințirea căreia (15 august 1517) participă chiar patriarhul Constantinopolului, Teolipt, însoțit de episcopii „*de Seres, de Sarde, de Midia și de Melenic*”⁴⁹ și mai toți egumenii de la Athos împreună cu protosul lor, Gavriil. Tot acum, cu acest prilej, în cadrul unui mare sobor are loc „*așezarea canonică a patriarhului Nifon în ceata sfinților, urmând să fie pomenit pretutindenea în*

47. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 116.

48. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase și a românilor până la 1688*, București, 1904.

49. Idem, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 135.

ziua de 11 august. Și pentru dreapta cinstire tocmiră de făcură și slujba sfinției sale, cu vecernie, cu utrenie și cu liturghie⁵⁰, aceasta fiind prima canonizare ce s-a făcut pe pământ românesc.

Totodată, la sfârșitul acestor evenimente, Neagoe Basarab, după învățătura de odinioară a patriarhului Nifon al cărui ucenic fusese, rânduieste ca să se facă strămutarea mitropoliei alături de domn, în capitala țării, la Târgoviște, la Argeș rămânând „să fie mănăstire și arhimandrie, iar la Târgoviște să fie Mitropolie stătătoare cum s-a așezat, să nu se mai clinească nici de Patriarhie, nici de Mitropolit și nici de Domn”⁵¹. La Târgoviște Neagoe Basarab ctitorește catedrala mitropolitană, o biserică măreață, cu opt turle, despre care se spunea că „este mare și frumos zidită, și că nu se mai satură ochii tuturor de vederea ei”⁵² pe care o târnosește la 15 mai 1520. Tot aici la Târgoviște, Neagoe Basarab zidește o biserică cu hramul „Sfântul Gheorghe”, precum și o biserică în mahalaua sârbilor care avea hramul „Sfântul Nifon”⁵³.

Dragostea lui Neagoe față de Hristos și față de Biserică nu cunoaște granițe; așa se face că darurile și milosteniile sale ajung până departe, la Athos (Dionisiu, Cutlumuș, Ivion, Pantocrator, Hilandar, Vatoped, Xiropotam, Sfântul Pavel), la Constantinopol, în Elada, la Meteore, în Macedonia (Mănăstirea Cușnița) și în alte multe locuri.⁵⁴

Om de întinsă cultură, el însuși scriitor, Neagoe Basarab s-a dovedit un mare protector al artei și culturii. El lasă fiului său, Teodosie, și în egală măsură posterității, *Învățăturile* sale, o operă care reflectă o mare profunzime de gândire și un strălucit talent literar. Se evidențiază elemente ale politicii bizantine, însușite de Neagoe prin lectura sa largă, completate în *Învățături* cu concluziile experienței sale politice de o viață, ținând, desigur, seama de principiile politice contempo-

50. Pr. prof. Gheorghe I. Moisescu, *op. cit.*, p. 871.

51. A se vedea Mihai Oproiu, Eduardt Samoilă, *op. cit.*, p. 83.

52. A se vedea Gavriil Protul Sfetagorei, *op. cit.*

53. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. I, p. 137.

54. S-a avansat ipoteza potrivit căreia daniile pe care Neagoe Basarab le-a făcut către Bisericile din țară ar fi fost cumva la aceeași valoare cu cele făcute către diferite biserici din afara granițelor țării; a se vedea Radu Ștefan Vergatti, *Neagoe Basarab, Viața, opera, domnia*, Ed. Episcopiei Argeșului și Mușcelului, Curtea de Argeș, 2009, p. 93 ș. u.

rane vremii sale. În partea lor originală, putem spune că *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie*, constituie prima afirmare scrisă mai largă, în care se evidențiază gândirea politică românească, fiind prima consemnare, cu oarecare detalii, a principiilor diplomației românești.

Din cele arătate mai sus putem spune, fără teama de a greși, că acest început de secol XVI cunoaște remarcabile personalități ale politicii, culturii și spiritualității românești, care prin acțiunile lor fac ca Țara Românească a acelor vremuri să fie remarcată în zona Europei de Est și a Balcanilor. Inițiativa voievozilor români de la acest început de veac, iubitori de cultură, de spiritualitate și de neam, precum și a personalităților ecleziastice ale acestei perioade despre care am făcut vorbire în rândurile de mai sus, scoate în evidență vocația și aplecarea noastră, a românilor, spre cultură și spiritualitate, vocație care trebuie redescoperită, aceasta fiind cea care temeluieste un neam și îl face ca să dăinuie în istorie.